

***Letno srečanje ENOC (European Network for Ombudspersons for Children)
Pariz, September 2010***

POROČILO O DELU

I. SPLOŠNO

Institucijo varuha človekovih pravic je predvidela ustava iz leta 1991, na tej podlagi pa je bil decembra 1993 sprejet Zakon o varuhu človekovih pravic, ki deluje od leta 1995. Varuh obravnava konkretne prijave kršitev posameznikov (okrog 2700 letno), lahko pa obravnava tudi širša vprašanja, ki so pomembna za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Leta 2003 smo oblikovali posebno **skupino za obravnavo kršitev otrokovih pravic**, zato naša statistika posebej spremlja to področje šele od tega leta dalje. Število pobud se je na tem področju povečalo od leta 2002 do leta 2009 od 60 na 288, v letošnjem letu pa jih imamo že 218.

Pri varuhu je trenutno zaposlenih 43 ljudi, skupina za otrokove pravice pa poleg enega namestnika vključuje magistro socialnega dela, dve specialni pedagoginji in diplomiranega pravnika, ki pa imajo poleg zadolžitev na področju otrokovih pravic tudi dodatne naloge, zlasti na področju socialnega varstva.

Sredstva za delo varuh pridobiva iz državnega proračuna in so v letu 2009 znašala 2,3 mio EURO.

Skupina za otrokove pravice nima posebnih sredstev, pa tudi posebne evidence o porabljenih sredstvih ne vodimo, saj je skupina del strokovne službe, zato so tudi vsa sredstva vodena skupaj (plače, materialni stroški). O vseh aktivnostih skupine, ki zahtevajo večja sredstva (na primer za promocijo) odloči kolegij varuhinje, sredstev od sponzorjev pa ne sprejemamo.

Ustava opredeljuje pristojnost varuha človekovih pravic le v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil, kar pomeni, da varuh ne more posredovati v razmerjih med fizičnimi osebami oziroma med pravnimi osebami in posamezniki, če pravne osebe ne opravljajo nikakršnih oblastnih nalog.

Statistično ne vodimo podatkov o starosti pobudnikov, vendar lahko ocenimo, da otrok med pobudniki ni več kot 10 %. Večinoma zanje pišejo pobude starši oziroma zakoniti zastopniki, skrbniki, učitelji in socialni delavci. Zaradi prepoznavnosti varuha med mladimi si prizadevamo doseči večjo prepoznavnost z različnimi aktivnostmi.

Večina pobud se nanaša na družinska razmerja, zlasti na stike otrok z obema staršema, vedno več je primerov nasilja v družini in medvrstniškega nasilja v šolah.

II. VARUHOVO DELO NA IZBRANIH PODROČJIH V PRETEKLEM LETU

Delo varuha v preteklem letu je opisano v letnem poročilu, ki je trenutno v prevodu v angleščino, tukaj pa podajamo le povzetek aktivnosti in ugotovitev na področjih, ki so morda zanimiva tudi za druge članice ENOC.

a.) Pravice otrok v vrtcih in šolah

V preteklem letu smo prejeli veliko pobud in pritožb glede sprejema otrok v vrtce, saj se je izkazalo, da zmogljivosti javnih zavodov niso prilagojene povečanemu številu otrok, ki bi jih starši želeli vključiti v organizirano predšolsko vzgojo. Iz pobud je bilo razvidno, da so premajhne zmogljivosti vrtcev za sprejem otrok razlog za številne nepravilnosti, nespoštovanje predpisov in celo kršenje človekovih pravic oziroma pravic otrok.

Zagotavljanje zadostnega števila prostih mest v vrtcih in s tem dostopnost vrtca za vse je izvirna naloga občine. Žal so mnoge občine površno spremljale spreminjanje predpisov, niso se dovolj zanimale za rast števila rojstev, zato pristojni občinski organi niso pravočasno dojeli, kakšne bodo posledice takšne ignorance. Varuh je ugotovil, da je področje predšolske vzgoje pomanjkljivo urejeno, da so predpisi v mnogočem nedomišljeni, da so merila za sprejem otrok v občinah različna, kar ustvarja pri ljudeh negotovost in nezaupanje v pravičnost posamezne ureditve ter vzbuja prepričanje o njihovi diskriminatornosti.

Razlogi za pomanjkanje prostih mest v vrtcih so nepričakovano povečano število rojstev v zadnjih treh letih, vključevanje otrok iz občin, kjer imajo še manj razpoložljivih mest, ali pa odločitev staršev, da bodo otroke vpisali v vrtec v kraju bližje njihovem delovnemu mestu. Razlog za takšno stanje je tudi v pomanjkljivostih sistema vpisa otrok v vrtce. Starši namreč otroke vpišejo v več vrtcev hkrati, da bi si tako zagotovili sprejem vsaj v enem. Enotnega pregleda nad stanjem vpisa pa pristojni nimajo.

Do sprejetja novele Zakona o vrtcih (ki je začela veljati 29. 3. 2008) ni bilo zadostne pravne podlage za vzpostavitev preglednega in enotnega sistema vpisovanja otrok. Nove komisije za sprejem otrok pa naj bi v prihodnje imele pregled tudi nad tem, ali so starši svojega otroka vpisali v enega ali več vrtcev hkrati. Pristojni so v odgovorih zagotavljali, da so pripravili programe ukrepov za ublažitev stiske s prostorom – od raznih preureditev do pridobitve dodatnih prostorov tudi v nekaterih šolah. Nekateri so se zavzeli za razpis koncesije za javnoveljavni program predšolske vzgoje prvega starostnega obdobja za zasebne vrtce, za družinsko varstvo in za zasebne vzgojiteljice. S pridobitvijo koncesije bi postalo ugodnejše tudi financiranje za zasebne vrtce. V zvezi s pritožbami staršev na izbirni postopek za vključitev otroka v vrtec pa smo največkrat ugotovili, da so bili sklepi o zavrnitvi otrok pomanjkljivo obrazloženi in iz njih ni bilo mogoče ugotoviti, ali so komisije spoštovale merila iz pravilnika o sprejemu otrok. Predlagali smo, da se izdani sklepi v tem smislu vsebinsko dopolnijo, kar so župani tudi sprejeli.

Vključitev otroka v javni vrtec ni pravica, ki bi jo bilo mogoče vselej uveljaviti ali izterjati po sodni poti. Država in lokalne skupnosti z ustanavljanjem vrtcev prebivalcem le nudijo možnosti za vključevanje otrok v kakovostno obliko vzgoje in varstva v predšolskem obdobju. To pomeni, da se zavezujejo oblikovati določeno aktivno politiko na tem področju, ni pa vnaprej določeno, kakšna naj bo ta politika.

Na podlagi prejetih pobud staršev smo pregledali veljavne predpise s področja predšolske vzgoje in več pravilnikov o sprejemu otrok v vrtce iz drugih občin. Obvezni merili, ki ju določa zakon in ju mora upoštevati vsaka občina pri pripravi pravilnika, sta posebne potrebe otroka in slab socialni položaj družine. Vsa druga merila lahko vsaka občina določi avtonomno, tudi število točk za posamezno merilo.

Posebej smo bili opozorjeni na vprašanje diskriminacije mlajših otrok v primerjavi s starejšimi, saj so pravila starejšim otrokom dala več točk. Postavilo se je vprašanje, ali je v takšnem primeru morda kršena prepoved diskriminacije pri dostopu do javnih storitev, ki omogočajo boljše možnosti za pridobitev primerne izobrazbe oziroma lažje usklajevanje službenih in družinskih obveznosti. Diskriminacijo povzroča ravnanje (storitev ali opustitev), ki omogoča ali bi lahko omogočilo različno (predvsem slabše) obravnavanje in temelji na kateri od osebnih okoliščin (na primer starosti), ki za takšno obravnavanje niso relevantne. V obravnavanem primeru po našem mnenju ne gre za takšno razlikovanje. Menimo, da ukrep poskuša zagotoviti prednost tistim otrokom, ki so zaradi svoje starosti bližje začetku vključitve v obvezni osnovnošolski izobraževalni model. Gre za razumen ukrep, namenjen predvsem izobraževalni politiki, ki skuša zagotoviti večjo pripravljenost otrok na učinkovito vključitev v izobraževanje. Mlajši otroci teh potreb še nimajo tako izraženih, več podpore pri varstvu otroka pa bi potrebovali njihovi starši, da bi lahko uskladili družinsko življenje z delovnimi obveznostmi.

Varuh je že v letnem poročilu za leto 2008 predlagal, da je nujno treba sprejeti programe in ukrepe za zagotovitev zadostnega števila prostih mest za otroke v vrtcih in s tem za zagotovitev enake dostopnosti staršev do uporabe javnih sredstev, namenjenih sistemu predšolske vzgoje, ki ga je vzpostavila država. Zavzel se je tudi za vzpostavitev preglednega in enotnega sistema vpisovanja otrok v vrtce. Predlagana priporočila je potrdil tudi Državni zbor RS.

b.) Otroci s posebnimi potrebami

Na podlagi številnih pobud ugotavljamo, da imajo otroci s posebnimi potrebami, ki so vključeni v osnovne šole skupaj s svojimi vrstniki (v redne osnovne šole), tam pogosto številne težave že zaradi svojih primanjkljajev, ovir in motenj. Dodatne nastanejo še zaradi neznanja in včasih tudi nerazumevanja odraslih, ki se z njimi ukvarjajo. Če so težave še v družini – v odnosih med starši ter med starši in otroki –, je včasih med slabimi rešitvami še najboljša ta, da je otrok vključen v institucionalno vzgojo in varstvo.

V rednih šolah se nekateri učitelji in drugi strokovni delavci bojijo prevzeti odgovornosti za obravnavanje otrok s posebnimi potrebami. Seznanjeni smo s primeri, ko si želijo, da bi otroke raje vključili v zavode oziroma ustrezne specializirane institucije. Po Varuhovem mnenju je pri tem preveč formalizma in ukvarjanja s predpisi (ki naj bi urejali in določali vse postopke ter veljali za vse primere in priložnosti) ter premalo empatije, razumevanja in sočutja do stiske otrok in njihovih družin. V nekaterih primerih se premalo upoštevajo mnenje in želje zlasti otrok, deloma tudi staršev, predvsem takrat, ko so njihove želje realne in utemeljene.

V takih primerih bi bilo treba postopke pospešiti. Varuh podpira odločitve, da se otrok ne namesti ali premesti v zavod, če to ni strokovno utemeljeno in nujno in če to ni v njegovo največjo korist. Varuh še meni, da bi ob izločitvi otroka iz družine morale vse službe in strokovnjaki čim boljše sodelovati in si intenzivno prizadevati, da bi se otrok lahko čim hitreje vrnil v matično družino.

V vseh primerih odvzema ali izločitve otrok iz družine je treba starše kar se da dobro seznaniti z možnostmi in pogoji za vrnitev, pa tudi s potmi in postopki, s katerimi to lahko dosežejo.

c.) Otroci v športu

S položajem in morebitnimi kršitvami pravic otrok na področju športa se do zdaj nismo veliko ukvarjali, v preteklem letu pa smo prejeli nekaj pobud, ki opozarjajo, da bo morala država temu področju v prihodnje nameniti več pozornosti. Ker je športna dejavnost precej prepuščena svobodni izbiri posameznikov, ne bi bilo primerno področja v celoti normirati in s tem omejevati, vendar je treba določena vprašanja vsekakor urediti na pregleden način in zagotoviti ustrezen nadzor.

Ugotavljamo, da je notranja ureditev razmerij v športnih društvih brez zunanje nadzora, saj je prepuščena notranji avtonomiji članov, kar pa lahko privede tudi do nepravilnosti in zlorab. Vsaj na ravni nacionalnih panožnih zvez bi morali biti urejeni enotni elementi za notranja razmerja v društvih. Starši oziroma zastopniki otrok bi morali biti vnaprej seznanjeni s pravicami in dolžnostmi njihovih otrok, zlasti v primeru prenehanja članstva, ko nekatera športna društva zahtevajo neprimerno visoke odškodnine, kot da so otroci poklicni športniki.

Obravnavali smo tudi problem, kako nekateri trenerji zlorablajo svoj položaj in otroke dobesedno trpinčijo s siljenjem v težke fizične treninge. Zavedamo se, da vrhunskih športnih rezultatov ni brez trdega dela, vendar to ne sme pomeniti, da otrok ni zavarovan pred telesnim in duševnim nasiljem ter da mu je omejena pravica do počitka in prostega časa, do igre in razvedrila.

d.) Nasilje

Pobud s tega področja je čedalje več, pri čemer ugotavljamo, da se zavest o nasilju kot kršitvi človekovih pravic pogloblja, saj zlasti šole temu vprašanju namenjajo vse več časa. Kljub zavezi vlade, da bomo tudi v Sloveniji sprejeli zakonsko prepoved telesnega kaznovanja otrok, se to še ni zgodilo, je pa takšna norma predvidena v predlogu Družinskega zakonika. Varuh podpira ureditev, da prepoved telesnega kaznovanja otrok ne bi bila sankcionirana kot prekršek, temveč bi pomenila nedvomno opredelitev države, da takšne vzgoje ne podpira, saj pomeni kršitev otrokovih pravic.

Varuh sodeluje kot zunanji partner tudi pri projektu, ki ga vodi Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, ter proučuje čustvene vidike pri prepoznavanju, obravnavanju in preprečevanju nasilnega ravnanja v šolah. Prve ugotovitve projekta opozarjajo, da je nasilje v šoli povezano s čustvi in stopnjo emocionalne pismenosti vseh vpletenih. Od učencev, vključenih v projekt, je kar 74 odstotkov otrok že doživelo nasilje v šoli, pri čemer je 46 odstotkov učencev nasilje doživelo kot zafrkavanje, zmerjanje, žaljenje ali poniževanje, 30 odstotkov pa tudi kot telesno nasilje.

e.) Otroci v medijih

Vse pogosteje se ukvarjamo z neprimernim pisanjem oziroma poročanjem medijev, ki v lovu za šokantnimi novicami, ki povečujejo interes bralcev, s tem pa tudi prodajo, brez predsodkov in morale objavljajo osebne podatke oziroma podatke o otrocih, na podlagi katerih jih je bilo zlahka mogoče prepoznati. Dokler medijska zakonodaja ne bo omogočila resnih kazenskih sankcij za takšne kršitve, se bomo z njimi lahko ukvarjali le z vidika kršitev Etičnega kodeksa novinarjev Slovenije, ki pa nekaterim urednikom in novinarjem očitno ne pomeni nič.

Zato smo nekatere primere prijavili tudi državnemu tožilstvu in predlagali, naj ugotovi znake kaznivega dejanja. Želimo namreč, da se vzpostavi sodna praksa, ki bo določila mejo med interesom javnosti in pravico do zasebnosti otrok. Žal po naših podatkih še noben kazenski postopek ni končan niti na prvi stopnji

III. PROJEKT ZAGOVORNIK – GLAS OTROKA

Menimo, da je za učinkovito uresničevanje otrokovih pravic nujno vzpostaviti mehanizme, ki bodo omogočili, da se glas otroka dejansko sliši, kar predvsem pomeni, da se njegova volja tudi upošteva. Na pogosto ignoranco organov, ki odločajo o otrokovih pravicah, stalno opozarjamo v letnih poročilih. Menimo pa, da je treba vzpostaviti ustrezne zakonske podlage, da glas otroka ne bo le njegova pravica, ampak tudi dolžnost vseh, da mu prisluhnemo in ga obravnavamo kot samostojnega nosilca pravic. To je še zlasti pomembno v primerih, ko starši ne zmorejo ali ne morejo sodelovati v njegovo korist.

Septembra 2005 je bila pri varuhu oblikovana iniciativna delovna skupina različnih strokovnjakov – predstavnikov Varuha človekovih pravic RS (VČP), vladnih, nevladnih organizacij in otrok, ki je začela izvajati **pilotni projekt**, s pomočjo katerega bomo preko praktičnega dela pridobili odgovore na še odprta vprašanja in tako postavili temelje za umestitev zagovornika v zakonodajo.

Pilotski projekt ZAGOVORNIK – GLAS OTROKA poteka že tretje leto (SIPP), konec tega leta pa bomo na podlagi ovrednotenja rezultatov projekta lahko ponudili **strokovne podlage za formalnopravno ureditev zagovornika otrokovih pravic v posebnem zakonu**, na podlagi katerega bo lahko vzpostavljena mreža zagovornikov po celotni Sloveniji.

Zaradi velikega interesa za postavitve in delovanje zagovornikov po celotni Sloveniji, smo v letu 2009 izvedli izobraževanje za kandidate iz celotne Slovenije. Doslej je izobraževanje uspešno opravilo že 71 zagovornikov.

Zagovornike smo postavili približno 70 otrokom (skoraj vsem s soglasjem staršev). Njihove izkušnje, tako s sodelovanjem s starši kot zlasti z otroki, pa so večinoma izredno pozitivne. Zagovornik ima pri svojem delu tudi možnost kontaktiranja z vodjo projekta, koordinatorji in tudi nekaterimi drugimi strokovnjaki, vključenimi v projekt, kar zelo povečuje njihovo učinkovitost.

Ugotavljamo, da so zagovornika zelo dobro sprejele tudi strokovne službe, še zlasti nekateri centri za socialno delo, saj je prek zagovornika povečano sodelovanje otroka za iskanje rešitve v resnično korist otroka. Tudi sodišča vedno bolj upoštevajo mnenje zagovornikov ter s tem mnenje otrok.

IV. PROMOCIJA OTROKOVIH PRAVIC

Promocija otrokovih pravic je naloga, ki se najbolj razlikuje od klasičnih nalog varuha – obravnave konkretnih kršitev. Ugotavljamo, da smo vedno bolj poznani, vendar med mladimi še ne dovolj, saj se otroci le redko neposredno obrnejo na nas. Zato poskušamo zlasti z obiski šol, zavodov, okroglih miz, delavnic razširiti znanja o otrokovih pravicah in postopkih njihovega uveljavljanja. Letno obiščemo okrog 25 šol in zavodov, kjer na različne načine obravnavamo otrokove pravice.

Odnosi z mediji so redni, saj vsakodnevno odgovarjamo na novinarska vprašanja, občasno, praviloma enkrat mesečno pa organiziramo tiskovne konference, kjer pripravimo 2 ali 3 pisne prispevke, nato pa odgovarjamo na vsa vprašanja z našega področja dela.

Varuh se od oblikovanja posebne skupine udeležuje dela ENOC, prav tako pa aktivno sodelujemo v okviru mreže ombudsmanov Jugovzhodne Evrope in v mreži sredozemskih ombudsmanov.

Ob 20. obletnici sprejema Konvencije o otrokovih pravicah smo v sodelovanju z Ministrstvom za zunanje zadeve in Državnim zborom organizirali dvodnevno mednarodno konferenco o otrokovih pravicah in zaščiti pred nasiljem. Konferenca je potekala v prostorih Državnega zbora, kar je simboliziralo zelo pomembno sporočilo javnosti, še zlasti, ker sta udeležencem (tretjina je bila otrok) spregovorila tudi predsednik republike in komisar Sveta Evrope za človekove pravice.